

Türk İlleri ve Bodunlarının Ortak Edebiyat Tarihi; Önemi ve Güncelliği

Düken MASİMKHANULI*

Araştırma makalesi

Geliş Tarihi / Received: Şubat / February 2020

Kabul Tarihi / Accepted: Şubat / February 2020

(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Türkçe, kökü tarihin derinliklerinde olan büyük bir dildir. Dünyanın çok geniş bölgelerinde konuşulmuş ve yazılmıştır. Özellikle XV. asra kadar, Türkçe henüz iletişim kopukluğu yaratacak derecede ayrı lehçelere bölünmemiştir. XV. asırdan önce, bugün ayrı siyasal birlikler olarak yaşayan Türklerin ortak bir tarihi, dili ve edebiyatı vardı. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Asya'da yaşayan ve halkı Türkçenin çeşitli şivelerini / lehçelerini konuşan cumhuriyetleri bağımsız devletler haline gelince ortak Türk tarihi, ortak Türk dili ve bu ortak dil ile oluşturulan edebiyatın tarihi Türk aydınlarının yeni ilgi alanını oluşturmuştur. Ortak tarih hakkında Türk cumhuriyetlerinde kimi zaman diğer Türk cumhuriyetlerinin bilim adamlarıyla ortak, kimi zaman da yerel iş birlikleri sayesinde küçümsenemeyecek mesafeler alındı. Ancak Türkçenin kollara ayrılmasından önceki zamanlardaki ortak edebiyat konusunda, bazı iyi niyetli gayretler netice verse de global bir başarıya ulaştığımız söylenemez. Türk aydınlarının bu konuda yeni, il / millet bazında organize çabalara, iş birliklerine ihtiyacı vardır. Makalede bu husus ve Türkçenin dallanmadığı dönemdeki ortak edebiyatının araştırılması ve yazılması, günümüz Türk aydınlarının önemli bir problemi olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkler, Türkçe, Ortak Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi.*

I Prof. Dr., L. N. Gumilev Avrasya Üniversitesi, Çin Dili Bölümü Bşk., Nursultan / KAZAKISTAN. masimkhan-63@mail.ru <https://orcid.org/0000-0003-2986-1499>*

Common Literature History of Turkish Provinces and Tribes; The Importance and How Current It Is

Abstract: Turkish is a great language; rooting deep through history. It has been spoken and written in many regions of Earth. Especially until the 15th century, Turkish had not yet been divided into separate dialects, which would create communication gaps. Before the 15th century, Turks living today as separate political associations had a common history, language and literature. After the Soviet Union broke up, the republics that lived in Asia and whose people spoke various accents / dialects of Turkish, became independent states, the common Turkish history, the common Turkish language and the history of literature created with this common language became the new interest of Turkish intellectuals. Inside Turkic and collaboration with various Turkish scientists, remarkable success has been achieved regarding the common Turkish history. About common literature in the period before Turkish was divided into branches, some good intentions have given valuable results however it can not be said that a global success has been achieved. In this concept, Turkish intellectuals need new efforts and collaborations on a provincial / national basis. The article sees this as important. The article deals with the research and writing of common literature in the period when Turkish was not divided into branches as an important problem of Turkish intellectuals today.

Keywords: *Turks, Turkish, Common Turkish Literature, Turkish Literature History.*

Türk illeri ve bodunları çok eski zamanlardan beri Avrasya bozkırının en eski sakinleridir. Onlar tarihin bu büyük göçünde hem kendi nesli için, hem tüm insanlık için gurur duyulacak birçok manevi kültürel zenginlikler yaratmıştır. Edebî miraslarda o bol ve paha biçilmez zenginliğin çok değerli ve muhtevalı kısmını oluşturmaktadır.

Söz konusu edebî mirasın “değerli ve muhtevalı” olmasının sebebi onlarda *Türk illerinin* ve *bodunlarının* başından geçirdiği tarihî zor anlarının tasvir ediliyor olmasının yanı sıra, *Türk boylarının* sınır komşuları veya birlikte yaşadığı uluslarla ilişkisinin anlatılıyor

olmasında gizlidir. Bu mirasta, diğer yandan Türk boylarının ülkesini, yerini koruyan kahramanlarından ve kağanlarından övgüyle söz edilmektedir.

Tarihî belgelerde de görüldüğü gibi Türk *il* ve *bodun*larının edebiyat tarihinin başlangıcı çok eskilere kadar uzanmaktadır. Fakat eski Türk *urug*, *boy*, *bodun*ların komşuluğu, kader birliği, soydaşlığı sebebiyle Türk dili konuşan *boyların* edebiyatı XV. asra kadar ortak özelliklere sahip olarak gelişti. Ancak XV. asırdan sonra Türk *urug* ve *boylarının* çeşitli tarihî ve sosyal sebeplerle ayrılıp tekrar bir yere toplanarak *bodun* / *boylar birliği* oluşturduktan sonra sadece kendilerine has edebiyatları ortaya çıkmıştır.

Günümüzde Türk *bodun*larının edebiyat tarihlerinin de Türk dili konuşan boyların tarihiyle ilişkili bir biçimde iç içe gelişmekte olan bir geçmişleri olduğunu emin bir şekilde söyleyebiliriz. Bu tarih, tüm Türk dili konuşan *bodun*ların toplumsal gelişmesinin hayali, silueti, görünüşü şeklinde eski çağlardan günümüze kadarki sosyal grupların, sınıfların hayal ve dileğine, maksat ve amacına hizmet edegelmiştir. Fakat birçok *Türk bodun*larının ayrı birer *il* durumuna gelerek kendi başlarına hanlıklar kurup birer ülke haline gelmeye başladığından beri sömürgecilerle toprağını genişletmeyi amaçlayan emperyalistler onların arasını açmak, aralarındaki akrabalık duygusunu azaltmak için var gücüyle çalışmışlardır. Tabii ki bu tür art niyetli ülkelerin yapmacık siyasetinin neticesiz kaldığını söyleyemeyiz. Günümüzde bile Türk dili konuşan bazı ülkeler ve boylar arasındaki ilişkilerin gün geçtikçe soğumaya devam etmesi bunun açık delilidir.

Bu durumda “*Türk illerinin* birlik ve beraberliği mümkün müdür?” sorusu karşımıza çıkmaktadır.

“*Türk illerinin* birlik ile beraberliği” ifadesinin anlamı bugün bazılarının uydurduğu gibi siyasî bir şantaj veya birilerine sırt çevirip birileriyle gruplaşmak demek değildir. Aksine bunun anlamı, bir yandan kökeni bir *Türk illerinin* birlik ile beraberliğinin, aralarındaki karşılıklı anlayışın güçlendirilip tarihteki ortak manevi değerlerinin bugünkü neslin ortak manevi değerlerine dönüştürülmesi, diğer yandansa zaten akraba olan Türk dili konuşan *illerin* ve *bodunların* birlik ve beraberliği aracılığıyla bölgesel güvenliğin ve dünya jeopolitiğinin olumlu yönde etkilenmesi demektir. Arap Birliği,

Slav Birliği, Avrupa Birliği, İslam Birliği gibi dini, etnik, bölgesel birlik ve teşkilatlarının bugünkü insan toplumlarının gelişmesine ve istikrarına olumlu etkilerinin olduğuna nasıl inanıyorsak Türk kökenli ülkelerle *illerin ve bodunların* birlik ve beraberliğine de aynı şekilde kucak açmak zorundayız. Tam bu noktada doğal olarak “*Türk illerinin* birlik ve beraberliğine herhangi bir dış güç engel mi oluyor?” şeklinde bir soru ortaya çıkar.

Tam olarak bugün *Türk illerinin* birlik ve beraberliğine hiçbir güç açık bir biçimde itiraz etmemektedir. Fakat tarihte buna itirazın olduğu konusu bir gerçektir. Günümüzde artık tarihe karışmış “Pantürkizm” kelimesi de işte o “Dünya Savaşı” ile “Soğuk Savaş” dönemlerinden geriye kalan bir “miras”tır. Eğer günümüzde “*Türk illerinin ve bodunlarının birliği ile beraberliği*” ifadesine herhangi bir Türk soylu ülke şüpheyle bakacak olursa onun bu tür kararsızlığını nazik bir ifadeyle “geçmiş günlerin akla yer edinmiş yarası” şeklinde algılamak yerinde olacaktır. Bunu başka şekilde anlatmanın hiçbir siyâsî, sosyal dayanağı yoktur. Yukarıda, “bugün *Türk illerinin ve bodunlarının birliği ile beraberliğine* hiçbir güç açık bir biçimde itiraz etmemektedir” ifadesini kullandık. Bu öylesine söylenmiş bir söz değildir, aksine çok yönlü bir inceleme neticesinde varılmış bir sonuçtur. Buna kanaat getirmek için çok eskiye gitmeden SSCB’nin yıkılıp da onun bünyesindeki Türk dili konuşan ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıktan bu yana 20 yıllık tarihini enine boyuna ele alalım. Türk dili konuşan ülkelerin devlet başkanlarıyla, hükümet başkanlarıyla defalarca genel toplantılar düzenlendi; iş birliği konusunda sayısız memorandum imzalandı, Türk dili konuşan *illerin ve bodunların* iş birliği ve beraberliği konusunda birçok sempozyum yapıldı, Türkiye Cumhuriyeti tarafından Ankara şehrindeki Gençlik Parkı’na Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev’in heykeli dikildi. 2010 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Astana şehrinde Uluslararası Türk Akademisi’nin açılışını yaptı, Kazakistan hükümeti gerektiğinde Kırgızistan ile Özbekistan’dan yardımını esirgemedi. Genel olarak bugünkü Türk Dünyası’nın 20 yıllık iş birliği sürecini, Mustafa Çokay’ı inceleyen bilim adamı A.

Kara “Türk Dünyasının 20 Yıllık İşbirliği Süreci ve Kazakistan’ın Rolü” adlı geniş çaplı eserinde etraflı bir şekilde ele almıştır (Kara, 2011,18). Ancak burada asıl belirtmek istediğimiz şey bugüne dek *Türk illerinin* ve *bodunlarının* arasında gerçekleştirilmekte olan büyük küçük tüm etkinliklerin uluslararası topluluk tarafından tamamen anlayışla karşılandığı konusudur. Hiçbir ülkenin resmî iktidarı veya siyasetçisi “bunlar ne yapmaya çalışıyor?” dememiş, aksine yukarıda saymış olduğumuz etkinlikleri dünya kitle iletişim araçları her zaman Türk dili konuşan ülkelerden bir haber şeklinde duyurmuştur. Tüm bunlardan yola çıkarak demek istediğimiz şey, bugünkü Türk ülkelerinin içinde kendi gölgelerinden korkan bazılarını saymazsak, dışarıdan hiç kimsenin *Türk illerinin* ve *bodunlarının* birlik ve beraberliğine karşı olmadığı konusudur. Sonuç itibarıyla Türk dili konuşan ülkelerden biri olduğumuz bir gerçektir, Türk soylu olduğumuz hakikattir. Büyük Türk milletinin bir halkı, bir parçası olmamız da bütün dünya tarafından bilinmektedir. Bu durumda “*Türk illerinin* birlik ve beraberliğine sırtını döndün” diye hiç kimse gelip de sizin adınızı, tarihinizi, kişiliğinizi değiştirmeyecek, hatta sırası geldiğinde başkaları veya gelecek nesiller sizin ihanetinizi her an hatırlayacaktır.

Öyleyse *Türk illerinin* ve *bodunlarının* birlik ve beraberliği meselesini ileri safhaya taşımamızın, Türk dili konuşan *illerin* ve *bodunların* arasında anlayış ve kardeşlik duygusunu kuvvetlendirmenin ne gibi yolları vardır, sorusunu cevaplandırmamız gerekir. Sadece akıl süzgecinden geçirerek anlatabilsek, kökeni bir olan *Türk illerini* ve *bodunlarını* birbiriyle buluşturup kavuşturmanın yolları az değildir. Bu yollardan biri, hatta en önemlisi Türk dili konuşan *illerin* ve *bodunların* ortak kültür tarihini ve ortak edebiyat tarihini yazmaktır. Günümüzde Türk dili konuşan *iller* ve *bodunlar* arasında, daha kesin ifadeyle Türk dili konuşan *illerin* ve *bodunların* aydınları arasında herhangi bir fikir ayrılığı varsa bu durum, Türk dili konuşan *illerin* ve *bodunların* ortak kültürel mirasa bakış açılarının farklılığından kaynaklanır. Yani, çeşitli tarihî sebepler yüzünden Türk dili konuşan *illerin* ve *bodunların* aydınları arasında “Türk dili konuşan *iller* ve *bodunlarının* ortak mirası” ifadesini tamamen unutmuş kişilerin sayısı da az değildir. Tasvir yoluyla anlatmak

gerekirse, Kaşgarlı Mahmud'a Uygurlar “doppa”larını [başlıklarını], Özbekler “ala kaftanlarını”, Kırgızlar “beyaz kalpaklarını”, Kazaklar “börklerini” giydirme çabası içindedirler. Bu boş uğraş içinde olanları gördüğünüzde Abay'ın “Kaynıyor kanın, acıyor canın” şeklindeki mısraları kendiliğinden gelivermekte aklınıza. Kanının kaynama (öfkelenme) sebebi bir zamanlar sömürgecilerin, kökeni bir *Türk illeri* ve *bodunlarının* içine fitne sokmak, birbirine karşı kışkırtmak için ortaya çıkardıkları hilekâr siyasetlerinin hâlâ etkisini kaybetmemesinden ileri gelir. Canının acıma sebebiyse henüz akıllanmamış küçük çocukların her birinin “benim babam, benim babam” diye babaları için didişip bunu ispat etmeye güçleri yetmeden homurdanıp durmaları gibi, bazı Türk dili konuşan *iller* ve *bodunların*, “aydınım” diye gezen şahıslarının yaptığı işler de bu çocukların davranışını hatırlatır.

Tamam, geçmiş geçmiştir! Bundan böyle büyümekte olan genç kuşağa, gelecek nesle özgür şuur, öncü düşünceyle terbiye vermek başlıca görevimizdir. Yine tekrarlamak isteriz ki Türk dili konuşan fertleri, ülkeleri birlik ve beraberliğe götürecektir yol, onların bir kaynaktan dağılıp bir kökten büyüüp yetiştiğini ortak manevî değerler aracılığıyla şuurlarına yerleştirmektir. *Türk illerinin* ve *bodunlarının* ortak manevî değerlerinin en hacimli alanıysa edebiyattır. Bundan dolayı Türklerin ayrı *illere* ayrılmadan önceki edebiyatının genç nesle “ortak edebiyat” şeklinde okutulması durumunda onların akrabalık, kardeşlik duygularında hiçbir zayıflığın olmayacağını emin bir şekilde söyleyebiliriz.

Bugün bizi *Türk illeri* ve *bodunlarının* ortak edebiyat tarihini yazmaya itmekte olan küresel ve bölgesel siyasi, sosyal durumlar bir yana Türk dili konuşan *iller* ve *bodunların* birer *bodun* ve *il* haline gelmeden önceki tarih boyunca kullandıkları ortak dil ve bu ortak dilde yazılmış ortak edebî mirasın kendisi bile ortak edebiyat tarihini yazmayı kesin bir biçimde gündeme getirmektedir.

Ortak edebiyat tarihinden söz etmeden önce *Türk illerinin* ve *bodunlarının* birer ayrı *il* veya *bodun* haline gelmeden önceki dönemde kullandıkları ortak dil hakkında biraz bilgi vermemiz gerekir. Dil tarihini araştıran bilim adamlarının vardıkları sonuca göre eski zamanlarda komşu bölgelerde yaşayan sosyal grupların çeşitli sebeplerle birleşerek büyümesi, toplumsal üretimin gelişmesini

hızlandırmakla kalmayıp ortak kültürün kalıplaşmasıyla eski *urug* dillerinin birleşip tüm bölgede, tüm halk tarafından anlaşılır ortak bir dil haline gelmesine önyak olmuştur (Bart, 2005:180). Aslında bu tür ortak bir dil sadece *urugların boylarla birleştiği* zaman ortaya çıkar. Bu tür tarihî anlarda çoğunlukla ülke yönetme imkânına sahip olan, ekonomisi ve kültürü daha ileri, demografik potansiyeli yüksek *uruglar*, söz konusu *boylara* bağlı sayısız başka *urugların* siyasi ve sosyal yaşamına öncü olmakla birlikte onlar arasında ortak dilin oluşmasına da sebep olur. *Boylar birliği* veya *bodun-devletteyse* (hanlık, padişahlık, beylik...) her yönden gelişmiş, ekonomisi güçlü, demografik potansiyeli yüksek *boyun* dili o *bodun birliğindeki* tüm *boyların* ortak dili haline gelir. İnsanlık tarihinden bize miras kalan bu gelenek günümüzde millî devletlerde yaygın görünüme sahiptir. (Bu arada söz konusu kavramın “ortak dil” olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Yani ortak dil ile devlet dilinin görevi, toplumdaki yeri ve siyasi statüsü her zaman aynı olmayabilir.) İşte o *boy* veya *bodun* yahut *illerin* ortak dili söz konusu dönemin edebî dili sayılmıştır. Eski *Türk illerinin* ve *bodunlarının* sözlü edebiyatının her dönemde böyle bir ortak dil kullandığı bellidir. Hatta sadece sözlü edebiyat değil, aynı zamanda yazılı eski edebiyatın da bu tür ortak bir dile dayandığı açıkça ortadadır. Bundan dolayı Eski Türk Dili, eski ve yakın zamanlarda yaşamış tüm Türk *boylarının* ortak dili şeklinde ele alınmaktadır. Çünkü Sak, Hun, Üysin, Oğuz, Türk, Eski Uygur gibi birçok eski *boyların* dilindeki (yazıya geçirilmiş veya geçirilmemiş, bize ulaşmış veya ulaşmamış) edebî eserlerin dilini inceleyen bilim adamları onların hepsinin ortak Türk dilini kullanan *boylar* olduğunu ispatlamış durumdadır (Amanjolov, 1996: 3). Daha sonraki dönemlerde yaşamış olan Kanlı, Kıpçak, Nayman, Dulat, Kerey gibi toplulukların da ortak dilinin Türk dili olduğu söylenmektedir. Sonuç itibarıyla bugünkü *Türk illeri* ve *bodunlarının* birer ayrı *il* ve *bodun* haline gelip kendi lehçelerini / şîvelerini oluşturana kadar hepsinin ortak dilinin Eski Türk Dili olduğu açıkça ortadadır. Demek ki bu dilin en önemli özelliği de *Türk illerinin* ve *bodunlarının* hepsinin ortak dili olmasıdır. Bununla birlikte söz konusu dile yazının ortaya çıkmasından sonra edebî dil dememiz için dayanaklar vardır. Eldeki mevcut belgelere bakılırsa “Orhon-Yenisey Yazıtları”, “Oğuz-nâme” [Oğuz Destanı], “Türk Dilleri

Sözlüğü” [Divânu Lugâti’t-Türk], “Kutadgu Bilig” gibi eserlerin yanı sıra Altınordu dönemindeki Çağatay edebiyatı vb. zengin edebî yadigârların hepsinin Eski Ortak Türk Dilinde yazıldığını cümle âlem biliyor. Demek ki Eski Türklerin ortak dilini bugünkü Türk Dili konuşan *illerin* ve *bodunların* sadece birinin eski dili şeklinde anlatmak ne kadar abes olursa, o dilde yazılmış herhangi bir edebî, kültürel eseri de bugünkü Türk Dili konuşan *il* ve *bodunların* sadece birinin mülkiyetine geçirmek de o kadar abes olurdu.

Buna kanaat getirmek için şu tarihî kaynağa göz atmamız yeterli olacaktır. Yurt içi ve yurt dışındaki eski ve yeni tarihçiler *Kazak ilini* oluşturan esas boyların biri şeklinde eski Üysin boyundan söz eder. Tarihî bilgilere göreyse Üysinler çok önceleri Çin’deki Gansu bölgesinin Çilan Dağı ile Dünhuan civarı arasındaki Hesi bölgesinde yaşamışlardır. O dönemde onların bir kısmı göçebe olsa da diğer kısmı çiftçilikle, el sanatıyla, ticaretle uğraşarak yerleşik bir hayat sürmüştür.

Üysinler ilk başta güçsüz, ufak bir ülke olduklarından sınırdaş oldukları Hunlara belirli ölçüde bağıydılar. Hunların imparatoru Møde’nin [Mete] vefat etmesiyle üst gruplarda anlaşmazlık meydana geldi. Bu tarihî andan istifade eden Üysinler ilk başta Kumıl’a, oradan da İle [İli] Vadisi’ne gidip yerleştiler. Üysinler daha Hesi bölgesinde yaşarken Büyük Yuziler’i yenerek onlardan bir kısmını kendine kattılar. İle bölgesine geldikten sonraysa buraya kendilerinden önce gelip yerleşen Yuziler’in geriye kalanlarıyla yerli *Sak boylarının* hepsini kendilerine bağladılar. Böylece Üysin ülkesi batıda Şu, Talas nehirlerini, doğuda Tanrı (Tiyan-Şan) Dağı’nın eteklerine kadar olan bölgeyi, kuzeyde Balkaş Gölü’nden güneyde Issık Göl’e kadar olan uçsuz bucaksız bölgenin sahibi olmuştur. Böylece Üysin devleti kısa zaman içinde büyük bir ülke haline geldi (Baysay, 1989:152).

M.S. IV-V. asırlarda Üysin Devleti siyâsî, ekonomik ve kültürel açıdan çok gelişmiş ve Büyük Yuzilerle Saklardan başka Oğuz, Kanlı, Dulat, Karlık, Kerey, Nayman gibi *Türk boylarını* da kendilerine katmıştır. VI. asırda Üysin hükümdarlığı yıkılmış ve Üysinler daha önce kendi bünyesinde olan beş *boylu* Dulatların hükmü altına girmiştir. 634 yılında Batı Türk Kağanlığı bünyesine dâhil olmuştur.

Eski ve yeni tarihçilerin hepsi birden ağız birliği etmişçesine Eski Üysinlerin *Eski Türk dilinde* konuştuklarını ve tek bir yazılarının olduğunu söyler. Bu yazı Üysinlere daha önceleri Saklardan geçmiştir. Daha sonra bu yazı tamamen Eski Türk yazısı şeklinde adlandırılmaya başlanmıştır. Demek ki Üysin topluluğunun tarihi ile kaderine baktığımızda onun yalnızca bugünkü *Kazak ilini* oluşturduğunu söylemenin hiçbir dayanağı yoktur. Tabii ki bu ifademizden Üysin tayfasının *Kazak ilinin* oluşmasına katkıda bulunmadığı sonucu çıkartılmamalıdır. Bugünkü Türk dili konuşan *iller* ve *bodunlar* eski Türk *boylarını* paylaşmış “bu senin annen, bu benim babam” diyecek olursa bu sadece tarihe yapılan büyük ihanet değil aynı zamanda gelecek nesillere karşı işlenmiş affedilmez bir suç olurdu. Bu arada söz konusu Üysin topluluğu olmasına rağmen, tarihte geçmiş tüm Türk boyları için de aynı şeyler söylenebilir. Yani Türk dili konuşan boyların her biri milattan çok daha önceleri ulus-devlet düzeyine kadar yükselerek ülkeyi yönetecek kurumlarını oluşturabilmiştir. Örnek verecek olursak, M.Ö. VII-VI. asırlarda Tanrı Dağı’nın doğu eteklerinden Kunlun Dağı’nın batısına kadar uzanan bölgeyi Sak Devleti yönetirken, M.Ö. IV-III. asırlardan M.S. IV-V. asırlara kadar Hesi bölgesinden Jetisu’ya kadar uzanan uçsuz bucaksız bozkırda Hunlar ile Üysinler hüküm sürmüştür. VI-VIII. asırlarda ise *Türk boylarını* Batı, Doğu Türk Kağanlıklarıyla Kıpçak Kağanlıkları yönetmiştir. XII. asrın sonuna kadar Türkes, Karlık [Karluk], Karahan, Kidan *boyları* hüküm sürmüştür. Bu kağanlık, hükümdarlık, hanlıkların hepsinin esas sakinlerinin Türkler olmasından dolayı onlar esas olarak (o zamandaki) Türk dilinde konuşmuştur. Önceki veya sonraki zamanlarda, aynı sahada veya aynı zamanda yaşamış olan bu hanlıkların idare sistemindeki benzerliklerden söz etmediğimizde de düşünüş ve yaşayış biçimi, inanç, dil ve yazıdaki benzerlikler onların kültürü ve edebiyatındaki ortak özellikleri daha da güçlü hale getirmiştir. Edebiyat ile kültür ortaklığı Türk dili konuşan boyların birlik ve beraberliğinin sağlamlaşmaya devam etmesine katkıda bulunmuştur. XIII-XV. asırlardaki Çingiz Han istilacılığı bile bu birlik ve beraberliği sarsamamıştır. Aksine istila etmeye gelen Çingiz Han askerleri zaman geçtikçe Türk boylarının içinde erimişlerdir. Böylece

Türk dili konuşan *iller* ve *bodunların* ortak edebiyatı eskiden beri gelmekte olan ortak geleneği hiç bozmadan sürekli olarak gelişmiştir. Sadece XV. asırdan sonra Türk *boyları* siyasî, sosyal, tarihî, kültürel vb. çeşitli sebepler yüzünden ayrı birer boy grubu olup kendi ülkelerini kurmuştur. Sadece bundan sonra Türk dili konuşan *iller* ve *bodunların* kendine has edebiyatları ortaya çıkıp şekillenmeye başlamıştır. Bundan öncekilerin hepsiyse en baştan beri ortak edebiyattı.

Demek ki “ortak edebiyat” kavramını biz (veya başka birileri) bugün uydurmuş değiliz. O, Türk dili konuşan *iller* ve *bodunların* binlerce yıl boyunca ortaklaşa vücuda getirdiği, ortaklaşa sahip olduğu manevî hazinesidir. Bu yüzden bu hazineyi bugün talan ederek bölüşmeye çalışmaktansa ona hep beraber sahip çıkarak ortak servetimizi birlikte kavramak suretiyle kazanırsak kârlı çıkarız. Aslında “ortak edebiyat” kavramı sadece *Türk illerine* ve *bodunlarına* has bir şey değildir. Dünyada akraba dillerde konuşan *iller* ve *bodunların* çoğunda “ortak edebiyat” kavramı mevcuttur. Mesela, Slav asıllı *boylar* ve *bodunlar* kendi eski (*urugluk*, *boyluk* dönemindeki) edebiyatlarını şimdiki Slav *il* ve *bodunların* hepsinin ortak edebiyatı şeklinde görmektedir. “Bu tamamen doğal, -demektedir profesör M. Mirzahmetulı,- çünkü eski dönemdeki bir bodun daha sonraki dönemlerde yeni tarihî olaylara bağlı olarak ayrı ayrı *boylar* ve *bodunlar* hâline gelmiştir. Bundan dolayı onların hepsi bir *bodun* iken yapılmış manevi varlıklarını aynı şekilde sahiplenmiş durumdadır. Üstelik onların arasında eski edebiyatlarına birine nazaran ikincisinin daha fazla katkısı olmuş şeklinde bölünmeler de yok, ortak mirasa başkalarından ayrılıp da sahiplenme huyu da yok” (Mirzahmetulı 1998: 2959). Buna benzer durum Çin, Arap, Japon, Fars vb. halklar için de söz konusudur. Bu şekilde “ortak edebiyat tarihini” okutmakta olan ulusların kaybettiği hiçbir şey yok; fakat kazandığı çok şey vardır. Her şeyden önce onlar “seninki, benimki” şeklindeki tartışmadan uzaktırlar. İkincisi, onların (mesela *Slav bodun* ve *boylarının*) kaç kuşağı “ortak edebiyat tarihini” okuyarak kimin akraba, kimin yabancı, kimin uzak, kimin yakın olduğunu bilerek büyümektedir. Üçüncüsü, bu “ortak edebiyat” kavramı *Slav bodun* ve *boylarının* dışındaki halklara bile Slav dili konuşanların

kökeni bir akraba halklar olduğunu her an hatırlatmaktadır. Tüm bunlar bir halk için büyük kazanç, büyük başarı değil midir? Öyleyse bizim de her Türk dili konuşan *il* ve *bodunların* maneviyatına maneviyat katacak, itibarına itibar katacak aynı kazanç ve başarı için çabalayıp ona ulaşmamız bugünkü amacımız ve tarihî gelişmenin doğal akışıdır.

Netice itibarıyla küreselleşmenin yok edici hızının devam etmekte olduğu şu dönemde *Türk il* ve *bodunlarının* manevi birlik ve beraberliği her şeyden önce bugünkü *Türk il* ve *bodunlarının* kaderiyle geleceği için hava gibi büyük bir ihtiyaçtır. Tüm *Türk il* ve *bodunlarını* böyle bir birlik ve beraberliğe ulaştıracak en iyi yolun onların ortak edebiyat ve kültür tarihini yazarak ona ortaklaşa sahip çıkmaktan geçtiğini yukarıda söylemiştik. Fakat biz bu arada “ortak tarihi” elden yapalım demiyoruz. O zaten var olan tarihtir, zaten ortak olan tarihtir. Ama “ortak edebiyat tarihi” bugüne dek bilimsel bir sisteme de kâğıda da dökülmedi, dönüşüme girmedi. Sadece her *Türk ili* ve *bodunu*, ortak serveti kendi millî edebiyat tarihine uygun hâle getirerek kendi mülkiyetine geçirip yazagelmektedir. Aslında bu tutumu, eğer o mirasın başka *Türk il* ve *bodunlarının* da olduğunu göz önünde bulundursa, bunu kabul etse, hatalı olmazdı. Bütün mesele bundadır.

Bugünkü *Türk illeri* ve *bodunlarının* eski ortak edebî mirası kendi millî edebiyat tarihine uydurup sahiplenip yazmalarının yanlış bir şey olmadığını söylememizin sebebi genel olarak *Türk illeri* ve *bodunları* edebiyatının iki büyük döneme ayrılmasıdır. İlk dönem Türk dili konuşan *iller* ve *bodunların*, *urug* ve *boy* şeklinde karma olarak yaşadığı dönemdeki ortak miraslar dönemidir. İkinci dönem, Türk dili konuşan *boy* ve *bodunların* ayrı ayrı *iller* ve *bodunlar* hâlinde şekillenmesinden sonra oluşturdukları kendilerine ait edebiyat dönemidir. Biz işte bu ilk dönemi “*Türk illeri* ve *bodunları* edebiyatının ortak dönemi” veya “eski Türk edebiyatının ortak tarihi” şeklinde değerlendirme ihtiyacından söz etmekteyiz. Hepsinden önemlisi bu dönemdeki Türk edebiyatına sadece zaman ve mekân yönünden değil muhteva yönünden dikkatlice bakıldığında birçok ortak olayı fark etmek zor değildir. Onlardan başlıcaları şunlardır: Birincisi, eski edebî miraslarda *Türk il* ve *bodunlarının* ortak kültürel

değerleri toplanmıştır. Bunları sayacak olursak eski *Türk il ve bodunlarının dili*, inancı, yaşam biçimi, gelenekleri, dünya görüşü, ülke yönetimi vb. gibi dolup taşan kültürel olayların hepsi bugünkü *Türk illeri ve bodunlarının ortak servetidir*. Örnek olarak börü (kurt) totemini alsak, onun hakkındaki efsaneler bugünkü *Türk illerinin ve bodunlarının* hepsinde vardır. Eski Türk *urug ve boylarının* toteminin gök börü olduğunu ispatlayan yazılı kaynağın biri Üysin Künbiyi'nin (hanının) çocuğuyla ilişkili olarak söylenmektedir: “Büyük Yuzilerin Üysin ülkesini istila edip, Nandu Biy'i öldürüp toprağını ele geçirdiğinde Üysin halkı Hunlara gidip sığınır. O anda Nandu Biy'in yeni doğmuş oğlunu eğitmen aksakal ıssız bozkırdaki otların arasına saklayarak erzak alıp geri döndüğünde bebeği dişi bir kurt emziriyormuş” (Birlikül, 1999: 302). Buna benzer bir efsane Türklerin *Aşina boyu* hakkında da anlatılır. Orada da gök börü yol gösterip yaşam yoluna ulaştırır. Gök börünün yol göstermesi “Oğuz-nâme” adlı destanda da vardır. Bunun dışında eski edebî miraslarda Eski Türklere ortak olup bugünkü *Türk illerinin ve bodunlarının* hepsinde rastlanılan inanç, inanış, gelenek ve görenekleri de görmek mümkündür. İkincisi, eski edebî miraslardaki edebî tür ve konular da bugünkü *Türk illerinin ve bodunlarının* ortak değeridir. Örneğin VII-VIII. asırlardaki Bilge Kağan, Kültigin yazıtlarındaki kahramanlıklar, ağıt yakma, methiyeler bugünkü Türk dili konuşan *illerin ve bodunların* edebiyatlarının hepsinde mevcut olan ortak olgudur. X-XI. asırlardaki Kaşgarlı Mahmut ile Balasagunlu Yusuf'un eserlerinde de bugünkü tüm *Türk illeri ve bodunlarının* şiirlerine benzer yönleri çokça bulmak mümkündür. Üçüncüsü, eski edebî miraslardaki ana kahramanlarla eserin olay örgüsü de bugünkü *Türk illeri ve bodunlarının* çoğunda ortaktır. Mesela “Alpamış Batır”, “Edige Batır”, “Şora Batır”, “Kozı Korpeş-Bayan Suluv”, “Er Targın” ve “Köroğlu” sadece Kazaklarda değil, aynı zamanda Özbek, Oğuz, Başkurt ve Altaylarda da vardır. Nasreddin Hoca hakkında fıkralar ile efsaneler tüm Türk dünyasında mevcuttur (Berdibay, 2002: 35). Dördüncüsü, eski edebî mirasların dili, bugünkü *Türk il ve bodunlarının* dillerinin kökeni, ortak kaynağıdır. Demek ki eski *Türk boylarının* ortak bir dille yazılmış edebî mirasları bugünkü *Türk il ve bodunlarının* ortak bir değeri şeklinde

ele almadan, alelacele ona buna mal etmek veya “benimki, seninki” diye münakaşa konusu yapmak tarihe karşı yapılmış bir ihanet olur.

İşte bu hususları göz önünde bulundurursak Türk halkları edebiyatının ortak dönemlerini yazmanın önemi ve güncelliği kendiliğinden belirginleşir.

Kaynaklar

- Kara A. (2011). Türki Dünyesinin 20 Jıldık Intımtaktasu Ürgisi jane onda Kazakstannıñ roli / Kazakstan Pespublikası tavelızdıgının 20 jıldıgına arnalğan «Türki örkeniyeti jane tavelız Kazakstan» attı halıkaralık konferansiya materiyaldarı. II tom (K-Yu) Ş. Ş. İbrayevtıñ redaksiyasımen. Astana: // Қара Ә. Түркі дүниесінің 20 жылдық ынтымақтасу үрдісі және онда Қазақстанның рөлі// Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 20 жылдығына арналған «Түркі өркениеті және тәуелсіз Қазақстан» атты халықаралық конференция материялдары. II том (К-Ю) Ш.Ибраевтың редакциясымен. – Астана.
- Bart R. (2005). Tilderdin Jikteligi / Til Men Madeniyet, Almatı: Jazuşı, //Барт Р.Тілдердің жіктелісі//Тіл мен мәдениет. – Алматы: Жазушы.
- Amanolov K. - Rahmetov K. (1996). Türki Halıktarınıñ Tarihi, Almatı: Bilim. Аманжолов К., Рахметов Қ. Түркі халықтарының тарихы. – Алматы: Білім.
- Baysay, Su. (1989). Kazak Kültürünün Tarihi, Sincan Üniversitesi Basımevi, Urumçi, Çin. //苏北海. 哈萨克文化史. – 中国乌鲁木齐: 新疆大学出版社.
- Мырзахметұлы М. (1998). Түркістанда туған ойлар. – Алматы: Санат.
- Birlikulı, Sakıp. (1999). Cungo (Kıtay) Tarihnamalarındagı Kazakka Katıstı Derekter, Çin Halk Cumhuriyeti, Pekin: Ulttar baspası, Жұңго (қытай) тарихнамаларындағы қазаққа қатысты деректер. - ҚХР Пекин: ұлттар баспасы.
- Berdibay, R. (2002). Tübi Bir Türikpiz, Astana: Foliant, // Бердібай Р. Түбі бір түрікпіз. – Астана: Фолиант.